

İslam, Ekonomi ve Toplum

ISBN:978-605-67900-7-2, 192 Sayfa

Syed Nawab Haider Naqvi

Tanıtım: Ali Can Yenice**

Received: 06.02.2019

Accepted: 28.03.2019

DOI: 10.25272/ijisef.523351

Type: Book Review

Öz

Türkiye’de her geçen gün İslam iktisadına yönelik ilgi artmakta ve bu ilgi alana yönelik eserlerin sayısında ciddi bir artışa sebep olmaktadır. Bir yandan birçok eser tercüme edilerek Türkçe literatürüne kazandırılmakta diğer yandan yeni telif eserler kaleme alınmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’deki İslam iktisadi literatürüne henüz yeni kazandırılan S.N. Haider Naqvi’nin “*İslam, Ekonomi ve Ahlâk*” kitabının temel tezi tanıtılarak, bu tez çerçevesinde ortaya çıkan konular tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam ekonomisi, ekonomi ve toplum

** Sakarya Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi, Arş. Gör. ayenice@sakarya.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4858-233X>

Giriş

Modern anlamda “İslam iktisadı” yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinden bu yana ilmi sahada yerini almış bulunmaktadır. Bu disiplinin kendine has özellikleri, Müslümanların çağın sorunlarına kendi değer dünyalarından çözümler üretme arayışlarından ortaya çıktığı düşünülebilir. Ancak modern İslam iktisadının, binlerce yıllık İslam medeniyet geleneği içerisinde nereye karşılık geldiği yeterince tartışılmamaktadır. Bu durum; Müslümanların, iktisadi problemleriyle sanki sadece yirminci yüzyılın başlarından itibaren ilgileniyormuş gibi bir izlenim doğurmaktadır. Bunun sonucunda üç önemli sorunla karşılaşmaktadır. İlki, kendi medeniyet birikiminden kopuk bir disiplinin ortaya çıkmasıdır. İkincisi, bu ‘yeni’ disiplinin yöntemine dair kafa karışıklığı oluşması ve sonucusu ise mevcut ekonomik sistemler karşısında uygulanabilirliğine yönelik inancın zayıflamasıdır. Aslında sorunlar birbirleriyle bağlantılı hatta iç içe bulunmaktadır. Bu ve benzer sorunlar Müslüman iktisatçıların veya iktisatla ilgilenen Müslümanların önünde çözüm bekler bir şekilde durmaktadır. Bununla birlikte, İslam iktisadı alanında dikkat çekici gelişmeler yaşanmaktadır. Dünyanın birçok yerinde bu alanda hizmet veren eğitim kurumları kurulmakta ve gerçekleştirilen akademik faaliyetlerle uygulamanın gerisinde olan teorik zemin kuvvetlenmektedir. Tüm bunlar, İslam iktisadının gelişimi ve Müslümanların ekonomik sorunlarına çözüm arayışları açısından umut vericidir.

“İslam, Ekonomi ve Toplum”(Islam, Economics and Society,1994) S. N. Naqvi'nin İslam İktisadına yönelik ‘ahlaki aksiyom’ tezini içeren serinin ikinci kitabıdır. İlki 1981 yılında, ikincisi olan bu kitap ise 1994’te yayımlanmıştır. Bu kitabın çevirisini kıymetli meslektaşım Ozan Maraşlı yapmış bulunmaktadır. Maraşlı'nın İslam ekonomisi alanındaki çalışmaları, bu kitabın tercümesine katkı sağlamakla birlikte kitap dilinin okurlar tarafından anlaşılır olmasını da beraberinde getirmektedir. Üstelik Maraşlı'nın kaleme aldığı takdim yazısı kitabın anlaşılması ve değerlendirilmesi açısından zengin bir içerik sunmaktadır. Kitabın ayrıntılarına göz atmadan önce öncülü mahiyetindeki “*Ekonomi ve Ahlâk*” (Ethics and Economics: An Islamic Synthesis,1981) kitabıyla benzerlik ve farklılıklarına dikkat çekmek gerekmektedir. Yöntem konusunda her iki kitapta aksiyomatik yaklaşım tercih edilmiş ve iktisat-ahlâk arasındaki bağ aksiyomlar aracılığıyla kurulmuştur. Aksiyomlar (tevhid, denge, özgür irade ve sorumluluk) her iki kitapta da aynıdır (Syed Nawab Haider Naqvi, 1981). Ancak ikinci kitabın en belirgin farkı kitabın isminde de bulunan ‘toplum’a yönelik bakıştır. Naqvi, İslam toplumunda yaşayan ideal bir birey anlayışı yerine gerçek hayattaki herhangi bir Müslüman bireyi tezine dâhil etmiştir. Ahlâkı ise bireyin dönüşümüne katkı sağlayan bir unsur olarak konumlandırmıştır.

Kitaba geçmeden önce yazar hakkında bilgi edinmek yararlı olacaktır. Çünkü modern İslam iktisadının gelişiminde yazarın hayatının hangi tarihsel sürece karşılık geldiği kitabın anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

1935 yılında Hindistan’da dünyaya gelen Naqvi, başarılı bir eğitim hayatı geçirmiştir. Dünyanın seçkin üniversitelerinde eğitim aldıktan sonra birçok kurumda akademik ve idari

görevlerde bulunmuştur. 1980 yılı Pakistan hükümetinin Ekonomiyi İslamileştirme Komisyon başkanlığı, 1992’de 8. Beş yıllık planın Ekonomik ve Sosyal Refah Komitesi başkanlığı ve Asya Pasifik Kalkınma Merkezi başkanlığı bunlardan birkaçıdır.

Yazarın İslam iktisadının gelişiminde hangi tarihsel sürece karşılık geldiği Asad Zaman’ın (Zaman, 2016), çalışması üzerinden de ele alınabilir. Zaman, İslam İktisadının serencamını üç kuşak üzerinden izah etmektedir. Ona göre ilk kuşak İslam iktisatçıları, Müslümanların özgürlük hareketlerine öncülük eden âlimlerdi. Onlar İslami ilimlerde uzmanlaşmışlardı ancak geleneksel ekonomiye dair yeterli bilgiye sahip değillerdi. Dolayısıyla ekonomiye dair fikirleri tepkisel düzeyde kalmıştı. İslam’ın kapitalizm ve komünizmden farklarını söylerken İslam ekonomisine de değinmişlerdi. İkinci kuşak ise kapitalizme alternatif bir sistem bulmak yerine onu yavaş yavaş değiştirmeyi ve İslam’a uygun hale getirmeyi amaçlıyordu. Bu doğrultuda, Batılı tedrisattan geçmiş ve buradan edindikleri bilgileri İslam’a uygun bir hale getirmeyi istemişlerdi. Asad, ikinci kuşağın Batının epistemolojik iddialarını benimsediklerini ve üç büyük hataya düştüklerini ifade etmektedir;

- Kapitalizmin özünü anlama
- Kurumsal yapının bu öz ile şekillendiğini fark etme
- Ekonomi teorisinin, fizik kurallarına benzediğini sanma

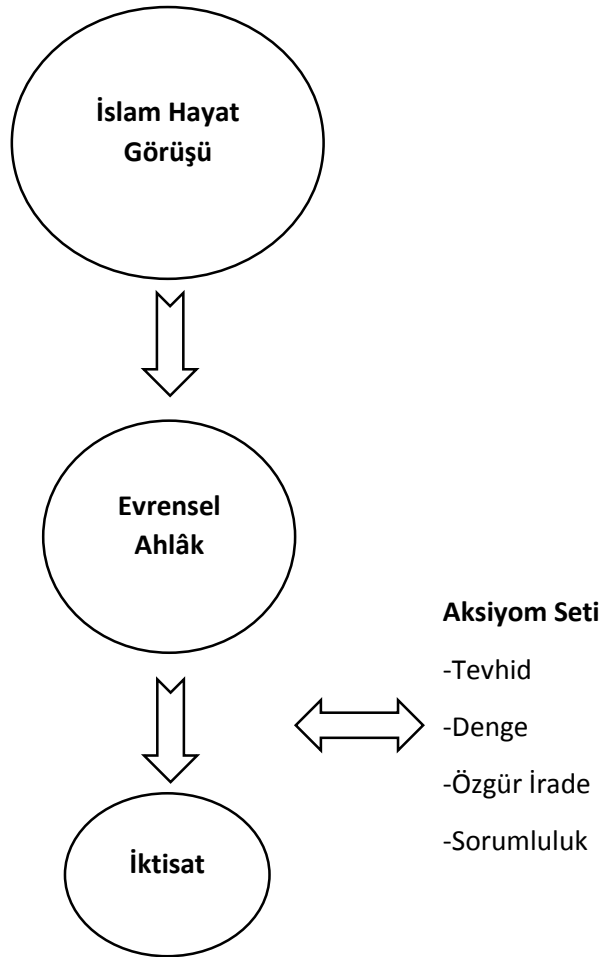
Kuşaklar üzerinden gerçekleştirilen tasnifin, büyük bir genelleme içerdiği ve her genellemenin istisnaları es geçtiği söylenebilir. Ancak böyle bir tasnifin, birbirine benzeyen durumları ortak özellikleriyle düşünmeye ve anlamaya olanak sağladığı da unutulmamalıdır. Söz gelimi, ikinci kuşak içerisinde olup birinci kuşağın düşünce dünyasına sahip olanlar var olmakla birlikte bu durum, ikinci kuşağa dair genel görünümü değiştirmeyebilir. Bu nedenle, Asad’ın kuşak tasnifi genel eğilimleri ve özellikleri göstermesi açısından kıymetlidir. Naqvi’nin çalışmalarına baktığımızda ise, onun eğitim hayatı, ahlak ve iktisat arasında kurduğu ilişki, kurumların İslamleştirilmesine yönelik düşüncesi ve geleneksel ekonomiye benzer ‘evrensel’ bir iktisadi ahlak tezi oluşturma gayesi Zaman’ın tasnifine göre onun ikinci kuşakta yer alabileceğini düşündürmektedir.

Zaman, çalışmasında son dönem İslam ekonomisiyle ilgilenenleri üçüncü kuşak olarak adlandırmış ve onlara “*şeriata uyumlu olmasından ziyade şariat temelli yani şekilde ve özde gerçek İslami sistem kurmaları için meselenin temellerine gitme*” sorumluluğunu yüklemiştir.

Takip eden bölümde kitabın temel tezi tanıtılacak ve bu tezin ortaya çıkardığı konular tartışılacaktır.

1. İktisat-Ahlak ve Temel Aksiyomlar

Naqvi, ahlâktan bağımsız olan iktisadi sistemlerin sosyo-ekonomik düzeni bozduğunu ve bunun da adaletsizliklere sebep olduğunu ifade etmektedir. Ona göre İslam iktisadını ayrıcalıklı kılan dini-ahlâki bir bağa sahip olmasıdır. Naqvi'ye göre İslam iktisadı, evrensel ahlâk tasavvurunun bir alt kümesidir. Ahlâk da İslam hayat görüşünün bir uzantısıdır. Yazar burada, ahlâk üzerinden bir temellendirme gerçekleştirmekte ve bunu da dini referanslar olan Kur'an ve sünnete dayandırmaktadır. Bunun akabinde, insanı ihtiyacı olan dengeye ahlâki motivasyonun getireceği vurgulanmaktadır. Tipik bir Müslüman birey iktisadi kararlarını ahlâki değerlerinden bağımsız almayacaktır. Bu ahlâki dayanağı sağlamak için ise iktisadi seçimleri etkileyecek temsili bir aksiyom seti¹ oluşturulması gerekmektedir (S. N. Haider Naqvi, 1994, p. 23). Naqvi'nin aksiyomatik yaklaşımına oluşturduğu temsili aksiyom setini aşağıdaki şekil yardımıyla ele alabiliriz.

Şekil 1: Naqvi'nin İslam İktisadı Görüşü

¹ **Aksiyomatik Yöntem:** "Mantıkta, sırayla bir kaç terimden oluşan bazı temel önermelerden (aksiyomlar veya varsayımlar) yapılan mantıksal indirgeme yoluyla tüm sistemin (örneğin bir bilimin) belirtilen kurallara uygun olarak üretildiği bir izlektir. Bu terimler veya aksiyomlar ya isteğe bağlı olarak tanımlanır ya da kuvvetli sezgilerin varlığı durumunda model şeklinde tasarlanabilir. Aksiyomatik sistemin en eski örnekleri Aristo mantığı ve Öklid geometrisidir." (The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2019)

Naqvi, herhangi bir toplumda yaşayan 'tipik' bir Müslüman'ın iktisadi davranışlarını incelemektedir. Yazarın, 'tipik' bir Müslümanı incelemesi Khan'ın da eleştiriler getirdiği 'ideal bir İslam toplumu' (Khan, 2017, p. 267) varsayımına katılmadığını göstermektedir. Çünkü böyle bir ideal toplumda insanların davranışları zaten İslam'a uygun olacağından herhangi bir incelemeye ihtiyaç olmayacaktır. Bunun aksine Naqvi, Müslümanların iktisadi davranışlarını ahlâki aksiyom setinden elde edilen önermelere göre ele almayı ve dönüştürmeyi amaçlamaktadır.

Ahlaki aksiyom seti tevhid, denge, özgür irade (ihtiyar) ve sorumluluk olmak üzere dört unsurdan oluşmaktadır. Tevhid, bireyin davranışlarının Yaratıcı ile olan bağı kurarak dikey boyutu, denge ise toplumsal anlamda 'en iyi'ye ulaştıracak durumu ifade etmesi açısından yatay boyutu oluşturur. Özgür irade ise kişiye seçimlerini yalnız ve bağımsız bir şekilde yapma özgürlüğü tanıyan özelliktir. Ancak bu seçimlerinden hem dünyada hem ahirette sorumlu olacaktır. Bu da sorumluluk aksiyomuna karşılık gelir. Burada her bir aksiyomun kendisini tamamlayan bir başka aksiyomla birlikte ele alındığı dikkat çekmektedir. Tevhid-denge ve özgür irade-sorumluluk yazar tarafından 'doğal bir çift' olarak değerlendirilmektedir (S. N. Haider Naqvi, 1994, p. 33).

Naqvi, aksiyom setinin özelliklerini şöyle sıralamaktadır (S. N. Haider Naqvi, 1994, pp. 39–41);

- İslam ahlâkının iktisadi yönünü yeterince temsil etmelidir.
- Aksiyomlar (tevhid, denge, özgür irade ve sorumluluk) kapsayıcı ve başka bir aksiyoma indirgenemez olmalıdır.
- Her bir aksiyom birbirinden bağımsız olmalıdır. Böylece aksiyom seti bağımsız olacaktır.
- Aksiyom setinin parçaları birbiriyle tutarlı olmalıdır.
- Önerme üretebilecek öngörü gücüne sahip olmalıdır.

Yazar, aksiyom yöntemiyle İslam hayat görüşüne uygun evrensel bir ahlaki set oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu set yardımıyla, iktisadi önermeler üretilecek ve bu önermeler de bilimsel yöntemlerle sınanacaktır. Yazarın aksiyomatik yöntemle dair en çarpıcı ifadelerinden biri şudur;

“Bu yaklaşım eğer tutarlı bir şekilde uygulanırsa, modern iktisatta İslam'ın ilkeleriyle çelişmeyen şeylerin, bizim İslam iktisadı ile ilgili modellerimizde özümsemesine yardımcı olacaktır. Aynı şekilde bu yöntem, İslami olmayan iktisadi sistemlerden fikirlerin fark gözetilmeksizin alınmasına da izin vermeyecektir.” (S. N. Haider Naqvi, 1994, Önsöz)

Bahsi geçen ifadede aksiyom setinin, herhangi bir iktisadi önermenin 'İslam'ın ilkeleriyle' çelişip çelişmediğini belirleyen bir araç olarak değerlendirilmesi ve aynı zamanda bu setin *“İslam iktisadı hakkında geçerli önermeler üretmek için dayanak”* olarak kullanılabileceği düşüncesi (S. N. Haider Naqvi, 1994, p. 44) aksiyom setinin işlevini tartışır hale getirmektedir. Her ne

kadar bu aksiyomların Kur'an ve sünnetten elde edildiği belirtilse de (S. N. Haider Naqvi, 1994, p. 39), 'temsili' aksiyom setinin İslam hukukunun işlevini de yerine getirdiği ve ahlâk-fıkıh arasındaki tabii ilişkinin, temsili aksiyom setiyle devre dışı bırakıldığı düşünülebilir. Fıkıhın, Kur'an ve hadis merkezli dini bilgiyi temsil ediyor olması (Karaman, 1996) ve İslâm ahlâkının kaynağının da Kur'an ve sünnet olması (Çağrı, 2019), fıkıh ve ahlâk arasındaki kuvvetli bağa işaret etmektedir. Ahlâkın insanı içten, hukukun/fıkıhın ise dıştan kuşattığı (Köse, 2016, p. 2) göz önünde bulundurulduğunda, ahlâk ve fıkıhın bir bütünün parçaları olduğu anlaşılmaktadır. Bardakoğlu, fıkıh ve İslam ahlâkının iç içe olmadığı ve bunun neticesinde 'fıkıhın kurallarının belirli sebeplerle daha baskın ve belirleyici hale gelip ahlâkın bu kurallar arasında geri plana düştüğü ve etki gücünü yitirdiği' durumları 'ahlâkın buharlaşması' olarak adlandırır.(Bardakoğlu, 2017, p. 62) Bunun tam tersi olan 'fıkıhın buharlaşması' olarak söyleyebileceğimiz durum ise ahlaki kuralların fıkıhın önüne geçirilmesi ve bunun neticesinde fıkıhın devre dışı bırakılmasıdır. Naqvi'nin İslam hayat görüşünün iktisada yönelik veçhesi için belirlediği aksiyom seti, 'İslam'ın ilkeleriyle' uygunluğu belirleme ve iktisadi önermelere dayanak olma özellikleriyle fıkıhın buharlaşması olarak tarif edebileceğimiz durumu ortaya çıkardığı düşünülebilir.

Kaynakça

- Bardakoğlu, A. (2017). Ahlâkın Fıkıh Kuralları Arasında Buharlaşması. *Eskiye*, 35, 51–94.
- Çağrı, M. (2019). Ahlâk. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1–13. Retrieved from islamansiklopedisi.org.tr/ahlak#1
- Karaman, H. (1996). Fıkıh. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 13. Retrieved from <https://islamansiklopedisi.org.tr/fikih#1>
- Köse, S. (2016). İslam Hukuku Açısından Emek. In Y. E. Sezgin (Ed.), *İslam İktisadı ve Emek* (pp. 1–19). İstanbul: İGİAD Yayınları.
- Naqvi, S. N. H. (1981). *Ethics and Economics : an Islamic Synthesis the Islamic Foundation*. (İ. Kutluer, Ed.). London: İnsan Yayınları.
- Naqvi, S. N. H. (1994). *İslam, Ekonomi ve Toplum*.